

Xushvaqtova Rohila

Islomova Ozoda

Xolto'rayeva Gulnoza

Bozorova Aziza

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalar

Anotatsiya: *Ushbu maqolada tarjima jarayonida uchraydigan realiyalarning ahamiyati haqida fikr-mulohazalar yuritilgan. Shuningdek badiiy asar tarjimasida realiyalarning ahamiyati, xususiyatlari va misollar yoritib berilgan. Hamda, tarjima usullari va strategiyalarining ahamiyati haqida fikrlar bildiriladi.*

Milliy realiyalar – bu bir xalqning madaniyati, urf-odatlar va an'analarini aks ettiruvchi unsurlardir. Tarjimada milliy realiyalarni to'g'ri ifodalash, tarjima jarayonining muhim qismidir, chunki bu madaniyatlararo aloqalarni rivojlantiradi va o'zaro tushunishni yaxshilaydi. Tarjimon milliy realiyalarni o'zlashtirish va ularni boshqa madaniyatga moslashtirish jarayonida turli muammolarga duch keladi. Ushbu realiyalar til, urf-odatlar, maxsus atamalar va madaniy kontekstlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Tarjimonlar ushbu elementlarni o'zlarining tarjimalarida qanday aks ettirishlari kerakligi haqida o'ylashlari zarur.

Kalit so'zlar: *milliy va madaniy so'zlar, realiya, transliteratsiya, transkripsiya, kalkalash, analogiya, tasviriy usul.*

METHODS OF REFLECTING NATIONAL REALITIES IN TRANSLATION AND THEIR TRANSLATION

Annotation: *This article discusses the importance of the realities encountered in the translation process. Also, the importance, characteristics and*

examples of realism are highlighted in the translation of the artistic work. It also discusses the importance of translation methods and strategies.

National realities are elements that reflect the culture, customs and traditions of a nation. Correct representation of national realities in translation is an important part of the translation process, as it develops intercultural relations and improves mutual understanding. The translator faces various problems in the process of mastering national realities and adapting them to another culture. These realities may be related to language, customs, special terms and cultural contexts. Translators need to think about how to reflect these elements in their translation.

Keywords: *national and cultural words, reality, transliteration, transcription, copying, analogy, descriptive*

Realiya so'zi lotincha "realia" dan olingan bo'lib, u ashyoviy, haqiqiy degan ma'nolarni anglatadi. Lingvistik atamalar lug'atida unga quyidagicha ta'rif beriladi: "Borliqdagi ashyoviy madaniyat natijasi, mumtoz grammatikada esa, muayyan mamlakatning davlat qurulishi, muayyan xalqning tarixi va madaniyatini ifodalovchi so'zlar, muayyan tilda muloqot qilish xususiyatlarini ifodalovchi lingvistik birlik" deyiladi.

Realia madaniyatga xos moddiy elementlar uchun so'zlar va iboralardir. XX asrning 50-yillariga kelib realiyalar milliy o'ziga xoslikning aniq, sezilarli elementi, kolorit ko'rsatkichlari sifatida ta'riflana boshladi. D.E.Rozental, M.A.Telenkovalar realiyalarni "so'zning nominativ ma'nosi uchun asos bo'lib xizmat qiluvchi, mavjud madaniyat predmetlari" deb ta'riflashgan. L.N.Sobolev fikriga ko'ra, ekvivalentlariga ega bo'lmagan maishiy va o'ziga xos milliy so'zlar va iboralar, shuningdek, boshqa tillarda mavjud bo'lmagan milliy turmush tarziga oid birliklar "realiya" hisoblanadi, negaki ushbu predmet va hodisalar boshqa mamlakatlarda mavjud bo'lmaydi. A.V.Fedorov "realiya" deganda ijtimoiy hayot va moddiy turmush tarzini anglatuvchi, faqat mahalliy hodisani ifodalovchi va boshqa xalqlarning turmushida va tushunchasida tengi yo'q bo'lgan so'zlarni tushunadi. T.I.Cheremisining fikriga ko'ra, "realiya-so'zlar lokal belgilangan

soʻzlar hisoblanib, muayyan millatga xos urf-odatlar, maishiy predmetlarni belgilash uchun xizmat qiladi”.

G.D.Tomaxin esa quyidagicha taʼriflaydi: “Realiyalar faqat muayyan millat va xalqlarga tegishli boʻlgan moddiy madaniyat predmetlari, tarixiy dalillar, davlat institutlari, milliy va xalq ogʻzaki ijodiyoti qahramonlari, afsonaviy mavjudotlarni ifodalaydi”

Soʻz –tilning asosiy birligi boʻlib, predmetlarning nomlarini va ularning xususiyatlarini, hodisalarni, borliqqa munosabatlarini bildirishga xizmat qiladi.

Realiyani tarjima qilish uchun turli strategiyalar mavjud:ular fonetik transkripsiyadan tortib, umumiy maʼno tarjimasigacha.

Milliy soʻzlar tarjimasida asosan quyidagi usullardan foydalaniladi.

Transkripsiya va transliteratsiyadan koʻp hollarda atoqli otlar, davlat korxonalari, oʻquv yurtlari nomlari kabilarni qayta hosil qilishda foydalaniladi.

- *Transliteratsiya* fransuzcha translitération – “tarjima qilish” maʼnosidagi soʻz boʻlib, maʼlum bir til grafikasida bitilgan yodgorlik yoxud qoʻlyozmani boshqa (amaldagi) yozuvga oʻgirish, biror yozuv harflarini boshqa bir yozuv harflari bilan ifodalash usulini ifoda etadi.

Transliteratsiya usulidan foydalanishning asosiy sababi – asliyatda qoʻllangan milliy belgiga ega boʻlgan lisoniy vositalarning tarjima tilida muqobili mavjud boʻlmaganligidir. Masalan, ruscha “tansevat” soʻzi oʻzining birgina maʼnosi bilan oʻzbekcha “raqsga tushmoq” birikmasiga mos ekvivalent boʻla olar edi. Uning boshqa bir maʼnosi – erkak va ayolning bel-u qoʻl ushlab davrada aylanishi, bu usulda raqsga tushish oʻzbeklarga xos boʻlmagan tufayli, oʻzbek tilida oʻz ekvivalentiga ega emas.

- *Transkripsiyalash* - yaʼni nusxa koʻchirish. Asl soʻz boshqa alifboda yozilsa, bu transliteratsiya deb ataladi. Oʻrganilgan tilning talaffuz qoidalariga muvofiq transkripsiya qilish. Misol uchun, O'zbekiston-Uzbekistan, Henry-Genri.

- *Analogiya* – oʻxshashlik, bir-biriga yoki boshqasiga oʻxshashlik, yaʼni muqobil tushuncha bilan berish. Masalan, E.Vohidov Gyotening “Faust” asari tarjimasida “yuristlar”ni – “ulamo”, “magistrlar”ni – “fuzalo” deb berishi ham toʻgʻri emas.

- *Kalkalash usuli* - fransuzcha: nusxa olish, taqlid qilish. Mazkur usul tarjima amaliyotida keng qo'llanilib, muqobilsiz so'zning morfemalari yoki muqobilsiz turg'un so'z birikmasining leksemalari tarjima tiliga asliga muvofiq holda so'zma-so'z o'giriladi. Masalan, o'zbek tilidagi bolalar bog'chasi birikmasi (ruscha detskiy sad).

- *Tasviriy usul* - bunda asliyat tilidagi bir so'zning o'rniga tarjimada so'zbirikmasi, frazeologizm yoki butun bir gap qo'llanilishini mumkin.

Quyida biz realiyalarni boshqa jihatdan o'rganamiz, bu so'z birliklari albatta boshqa tillarda aynan o'ziga mos so'z bilan ifodalanib, unga ekvivalent sifatida ishlatiladi, lekin ko'chma holatda u bizning milliy hamda madaniy jihatdan o'zimizni shu so'zlar bilan bog'liq holda anglashimizni bildiradi. Shuningdek, ushbu so'zlar bizni turmush tarzimiz, odatlarimiz va bizni o'rab turgan tevarak atrofimizdagi tabiat bilan bog'liq ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Misol uchun Abdulla Qahhor ming " *O'g'ri* " hikoyasida o'zbek millatiga xos bo'lgan realiya so'zlar bor. Ular;

Bag'baqa-(5-bet) iyak ostidagi bir oz osilinqirab turgan yumshoq et.

Bisot-(6-bet) Shaxsning, ko'pincha xotinlarning o'ziga tegishli bo'lgan, to'plab qo'ygan moli, mol-dunyosi.

Prostav-(6-bet) Chor Rossiyasida: kichikroq hududdagi mahalliy politsiya boshlig'i.

Azayimxon-(6-bet) duo o'qish, dam solish, sehr-afsun yo'li bilan tabiblik qiladigan kishi. Ibtidoiy sehrgarlikning bir ko'rinishi.

Obdasta-(6-bet) (forscha: آفتابه — suv va dasta), oftoba — ro'zg'or buyumi; yuz-qo'lni yuvishda ishlatiladigan idish.

Dasht (8- bet) -Ekilmay yotgan suvsiz yer; cho'l. ♦ Bepoyon dasht. Qaqroq dasht.

Kavush (13-bet) -Charmdan tikilgan va odatda mahsi bilan kiyiladigan oyoq kiyimi.

Muyulish(13-bet)-burulish, qayrilish; ko‘chaning boshqa ko‘chaga ulanish qismi.

Juvon (8- bet) - Erdan chiqqan yoki tul qolgan xotin.

Mahsi (massi) (8-bet)— mayin, pishiq qo‘y yoki echki terisidan tayyorlanadigan poshnasiz, baland qo‘njli poyabzal.

Tabelchi-(16-bet) korxonada va muassasalarda ishga kelish-ketishni hisobga olib boruvchi, tabel yurituvchi xodim.

O‘ng‘aysiz-(17-bet)- Xijolatga soladigan; xijolatli, noqulay.

Sopi (15-bet) -Ba’zi asboblarning qo‘l bilan ushlanadigan qismi; tutqi, dasta, band.

Mulla (32-bet) — O‘rta Sharq, Markaziy Osiyo mamlakatlarida Madrasa ta’limini olgan shaxs. Kuchma ma’noda — bilimdon, dono, savodli, ilimli odam.

Ulfat(30-bet)-Suhbat, ziyofat va shu kabilarda doimiy birga bo‘ladigan kishilar birligi, shunday kishilardan iborat bo‘ladigan yig‘in; ulfatchilik.

Qusur(33-bet) -Me’yo-riylikni buzuvchi belgi; kamchilik, nuqson.

Ayvon-(17-bet) – O‘rta Osiyoda iqlimiy sharoit (asosan yoz fasli)ga mo‘ljallab qurilgan usti yopiq, 1, 2 yoki 3 tomoni ochiq bino.

Patefon -(17-bet) (frans. firmasi "Pathe" nomi va ... fon) — grammofon plastinkasiga yozilgan tovushni qayta eshittirish uchun xizmat qiladigan apparat, grammofonning turi.

G‘o‘za (38-bet)— gulxayridoshlar oilasiga mansub o‘simliklar turkumi; paxta tolasi olish uchun ekiladigan texnika ekini.

Shirkat xo‘jalik shirkati (18-bet)– jismoniy va yuridik shaxslarning shartnoma asosida va hamkorlikda xo‘jalik faoliyati yuritish maqsadlarini ko‘zlaydigan ixtiyoriy birlashmasi.

Daha (fors—o‘nlik)(17-bet) o‘rta asrlarda Markaziy Osiyo va Eronda o‘n kishidan iborat jangovar bo‘linma.

Samovar (ruscha: самовар , IPA: [səmə'var] (so‘zma-so‘z „o‘z-o‘zidan qaynamoq“) (18-bet) - an’anaviy ravishda suvni isitish va qaynatish uchun ishlatiladigan metall idish.

Avliyo (35- bet)-din. Valilar, e'tiqodli, dindor kishilar; aziz, muqaddas, ollohga yaqin kishilar; ruhoniylar.

O'CHOQ(33- bet) 'Qozon o'rnatib, o't yoqish uchun moslangan qurilma.

Kalaka (34-bet)Masxara-mazax, us-tidan kulishga qaratilgan gap-so'z, xatti-harakat.

SEP (38 - bet)-qizning kelin bo'lishida berish uchun yig'ilgan mol'.

Izvosh (25-bet) Rezina g'ildirakli, usti ochilib-yopiladigan yengil ot arava; fayton.

Rabfak-(27-bet)- 1919—1936 yillarda ishchi va dehqonlarni tezlik bilan oliy o'quv yurt-lariga kirish uchun tayyorlagan maxsus o'quv yurti.

Xurjun —(9-bet) ikki qopchiq (bo'lma)li to'rva, Sharq mamlakatlarida qadimdan narsa (yuk) ko'tarib yurishda keng foydalaniladi.

Kamzul – (8-bet) astar-avrali, oldi ochiq, tugmali, ko'ylak ustidan kiyiladigan, yengsiz, yoqasiz, tizzagacha tushuvchi ustki kiyim.

Xulosa

Realiyalarni o'rganish va tahlil qilish til o'rganish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Chunki, ma'lum bir til amalda qo'llanadigan mamlakatda bu uning madaniyatini o'rganish, xalq hayotiga chuqurroq kirish, va ularning tilini o'rganish jarayonining sifatini ta'minlaydi. Realiyalar tilning lug'at tarkibi, uning lingvistik va madaniy birliklarning mohiyatini yoritishda frazeologik qatlam muhim birliklardir. Mana shular asosida realiyani muayyan xalqning milliy, madaniy, unda ijtimoiy hayot, turmush tarzi, boy urf-odat va an'analaruni yorqin aks ettirilgan va boshqa xalqlarning milliy madaniyatida esa ana shu xususiyatlarga ega takrorlanmaydigan, noyob birliklar sifatida belgilaymiz.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. <https://uzsmart.ru/savol-javob/view/597.html>
2. Butayev Sh., Irisqulov A., Ing.-O'zb, O'zb-Ing. Lug'at. www.ziyouz.com kutubxonasi
3. <https://uz.m.wiktionary.org/wiki/sep>
4. Bakiyev F. "Til, madaniyat, tarjima va muloqot" Respublika ilmiy-ommaviy konferensiyasi materiallari- Samarqand, 2016-2017 noyabr.

5. E.Ochilov “Badiiy tarjima masalalari”-Toshkent, 2014.

6.https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=0Ie2GvAAAAAJ&citation_for_view=0Ie2GvAAAAAJ:2osOgNQ5qMEC.

7. O'tkir Hoshimovning " Nur borki soya bor " Toshkent 2017, 23-noyabr